

Magdalena Brandt

m.brandt@psp29.opole.pl

<https://orcid.org/0000-0002-0155-6508>Polskie Towarzystwo Ludoznawcze
Oddział w Opolu

Stawianie maibaumu. *O majowym świętowaniu jako formie konstruowania tożsamości mniejszości niemieckiej na Śląsku Opolskim*

Putting up a maibaum. *On the May celebrations
as a form of identity construction practice among
the German minority of Opole Silesia*

Uwagi wprowadzające

Jak wynika z etnograficznych badań nad mniejszością niemiecką na Śląsku Opolskim w społecznościach lokalnych dużą popularnością cieszy się zwyczaj *stawiania maibaumu*, czyli stawiania drzewka majowego, w centrum miejscowości na wzór wiosennej formy świętowania, znanej w niektórych landach niemieckich, głównie w Bawarii i Badenii-Wirtembergii. Przedmiotem artykułu uczyniłam tę inicjatywę realizowaną przez Związek Śląskich Kobiet Wiejskich.

Liderki stowarzyszenia, czerpiąc z zasobów własnej pamięci, selekcjonują elementy tradycji stanowiące podstawę ich działań animacyjnych. W tym kontekście *stawianie maibaumu* postrzegam jako rodzaj współczesnej gry z tradycją, przetwarzanie jej i tworzenie nowej tradycji wynalezionej. Uznaję, iż tradycja wynaleziona to „zespół działań o charakterze rytualnym lub symbolicznym, rządzonych zwykle przez

jawnie bądź milcząco przyjęte reguły. Działania te mają na celu przyjęcie przez ludzi pewnych wartości i norm zachowania poprzez ich powtarzalność. W ten sposób pojawia się przekonanie o kontynuowaniu przeszłości” (Hobsbawm 2008: 10). Można dodać, że do tworzenia nowej tradycji dochodzi najczęściej w społecznościach, w których następują przeobrażenia systemu wartości i wzorów postępowania, bowiem „tam, gdzie dawne zwyczaje są wciąż żywe, tradycje nie muszą być ani ożywiane, ani wymyślane” (Hobsbawm 2008: 16). Wynajdywanie tradycji może więc być sygnałem przemian, uzewnętrzniającym kłopoty społeczności z dziedzictwem kulturowym.

W artykule omówiłam pierwotne znaczenie praktyki *stawiania majów*, czyli wysokich drzew i słupów przybranych zielenią, wiosną w Europie oraz w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem Górnego Śląska, uznając współczesne *stawianie maibaumu* jako swoisty nośnik wartości w społecznościach lokalnych. Wszak zgodnie z przyjętą oceną,

w święcie i sposobie świętowania odbijają się, jak w lustrze systemy wartości związane z poszukiwaniem sensu życia, podkreśleniem statusu społecznego czy ekspresją własnej osobowości. Świętowanie przybiera wtedy formę buntu wobec rzeczywistości dnia codziennego i staje się przekroczeniem tego, co na co dzień ogranicza ludzkie pragnienia (Mielicka 2006: 28).

Warto podkreślić, że przywołana forma wiosennego świętowania służy obecnie nie tylko integrowaniu społeczności wiejskich, ale i konstruowaniu, demonstrowaniu, rozwijaniu autoidentyfikacji mniejszości niemieckiej na Śląsku Opolskim.

Związek Śląskich Kobiet Wiejskich popularyzatorem dziedzictwa Niemców

W świetle analiz danych statystycznych, pochodzących z urzędowych spisów ludności przeprowadzonych w 2002 i 2011 r. (*Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002* 2003; Gudaszewski 2015: 46–48), dostrzegalny jest spadek liczby osób identyfikujących się z mniejszością niemiecką. Mimo to, w ramach Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim (dalej: TSKN)¹ w ok. 50 gminach (spośród 70) w województwie opolskim nadal działa 320 Niemieckich Kół Przyjaźni – Deutscher Freundschaftskreis (dalej: DFK)². Podejmują one inicjatywy

- 1 Organizacja została założona w 1990 r. pod nazwą Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Mniejszości Niemieckiej na Śląsku Opolskim, w 1993 r. zmieniono ją na Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim – TSKN. Jej celem jest koordynowanie działań mniejszości niemieckiej oraz animacja życia kulturalnego jej członków, rozwój niemieckojęzycznego szkolnictwa w regionie, propagowanie idei dwujęzyczności oraz wspieranie instytucji o charakterze społecznym, np. domów spotkań, świetlic, bibliotek.
- 2 Najwięcej kół DFK znajduje się w następujących powiatach województwa opolskiego: opolskim (81), strzeleckim (50), kędzierzyńsko-kozielskim (50), krapkowickim (45), oleskim (30), prudnickim (29) i kłuczborskim (14). Zob. szerzej: <http://skgd.pl/o-nas/o-organizacji/struktura/>.

kulturalno-oświatowe, kształtujące i rozwijające niemiecką tożsamość narodową oraz pielęgnujące język niemiecki.

Wśród organizacji mniejszości niemieckiej na Śląsku Opolskim wyróżnia się aktywne uczestnictwo w kulturze kobiet zrzeszonych w Związku Śląskich Kobiet Wiejskich (dalej: ZŚKW) Verein Schlesischer Landfrauen, założonym 18 marca 1994 r. w Wierzchu (gm. Głogówek), z inicjatywy Ursuli Trinczek. Powstanie stowarzyszenia związane jest z procesami demokratyzacji, w następstwie których aktywność mniejszości niemieckiej nabrała form organizacyjnych. Założycielki ZŚKW początkowo wzorowały jego działalność na modelu funkcjonowania Związku Śląskich Rolników (Verband Schlesischer Bauern) oraz celach i formach aktywności Deutscher Landfrauenverband w Niemczech. Wartościami ideowymi ZŚKW są: dbanie o poprawę statusu społeczno-ekonomicznego mieszkanek wsi oraz organizowanie inicjatyw kulturotwórczych adresowanych do Ślążaczek. Obecnie związek eksponujący tożsamość członkiń, skupia ok. tysiąca kobiet, głównie ze Śląska Opolskiego (Brandt 2017: 145–159).

Badania nad ZŚKW prowadziłam w latach 2014–2020. Właściwe eksploracje terenowe poprzedziło pilotażowe rozpoznanie, które umożliwiło mi zarejestrowanie podstawowych informacji o działalności związku i pozyskanie, koniecznej do kontynuacji badań, akceptacji liderek. Następnie kontynuowałam badania etnograficzne: głównym narzędziem poznania były wywiady z przedstawicielkami trzech pokoleń członkiń ZŚKW (swobodne i kierowane, indywidualne lub fokusowe) oraz obserwacje uczestniczące (jawne i ukryte).

Do tradycji wynalezionych promowanych na Górnym Śląsku, przybierających formy cyklicznych, monotematycznych, handlowo-ludycznych wydarzeń, integrujących badane społeczności lokalne, można zaliczyć Wystawę Stołów Wielkanocnych oraz Kiermasz Jesiennych Smaków Domowych *Bania Fest*, podczas których popularyzowane są codzienne, postne i świąteczne regionalne tradycje żywienia. Członkinie ZŚKW obowiązkowo zakładają wówczas *dirndle*, czyli stylizowane suknie nawiązujące do strojów ludowych z regionów alpejskich, utożsamiane przez przedstawicieli mniejszości niemieckiej z bawarskim strojem (Brandt 2018a: 41–53; Brandt 2018b: 189–209). Na oddzielną uwagę zasługują religijno-jarmarczne uroczystości parafialne, organizowane przez ZŚKW wspólnie z księżmi. Wyróżnić tu należy nowe tradycje o rodowodzie niemieckim, popularne na Śląsku Opolskim, obchody dnia św. Marcina (zwane *Martinfestem* lub *Martinstagiem*), wieczorne pochody, inscenizacje i biesiady tzw. *Adventsfeiry*, czyli spotkania odbywające się w jedną z niedziel adwentowych, połączone z degustacją świątecznych wypieków i grzanego wina, a także *Weihnachtsmarkty*, czyli okołobożonarodzeniowe jarmarki, wzorowane na powszechnych w Niemczech kiermaszach przedświątecznych (Smolińska 2004: 84; Smolińska 2011: 194–199).

Na tym tle wyróżnia się inicjatywa ZŚKW związana z wiosenną formą świętowania, zwana *stawianiem maibaumu*. Realizowana jest ona w kołach ZŚKW w Walcach

(gm. Walce) i Mionowie (gm. Głogówek)³ oraz przez miejscowe DFK w niektórych wsiach opolskich, np. w Solarni, Żędowicach, Lubieszowie, Jemielnicy, Rozmierce, Kadłubie i Barucie oraz w subregionie raciborskim, np. w Tworkowie, Cyprzanowie i Pawłowie. Jej genezy przedstawiciele mniejszości niemieckiej upatrują najczęściej w popularnym zwyczaju w Bawarii w Niemczech, gdzie drzewko majowe bywa do dziś ustawiane w nocy z 30 kwietnia na 1 maja. Obecnie na Opolszczyźnie ta forma świętowania jest uroczystie praktykowana pod koniec kwietnia lub 1 maja. Zwyczaj stawiania wiosną wysokich drzew albo słupów przybranych zielenią odnotowano we wschodniej i południowej Europie, jest on rozpowszechniony w Europie Zachodniej i Środkowej; w Niemczech, Austrii, Czechach, na Słowacji (Kwaśniewicz 1998: 90; Garstka, Lysko 2018: 200; Jasiński 2019: 52).

Symboliczne znaczenie praktyki stawiania majów

Pierwotnie praktyka *stawiania majów* miała związek z początkiem cyklu wegetacyjnego, odradzaniem natury wiosną, jej celem było pobudzenie przyrody. Łączono ją z obrzędową demonstracją kultu świętego drzewa (kolumny niebios), charakterystyczną dla początku cyklu wegetacyjnego (Brencz 2006: 159–160). Za Donatem Niewiadomskim można uznać, że *maik-gaik* wykonany z zielonych gałązek mieścił się w kręgu znaczeniowym drzewa życia, znanym w różnych kulturach „jako zielona gałąź, różga, wielkanocny gaik, zielonoświętkowy maj, drzewo kupalne, przystrojone zielenią żerdzie, ludzie ubrani w gałęzie lub wieńce z kwiatów i liści” (Niewiadomski 1995: 85). Zielone drzewo, ze względu na zdolność odradzania się, zostało utożsamione z regeneracyjnymi siłami przyrody. W rytach odrodzeniowych funkcjonowało jako znak przezwyciężenia śmierci, symbolizowało życie, nowe siły, życiodajną moc przyrody (Kamocki 1986: 61). Miało bogate znaczenie semiotyczne – oznaczało *axis mundi*, wertykalną oś, łączącą ludzi, ziemię z niebem. Ustawiano je w punkcie centralnym, gdyż było miejscem kontaktu z siłami nadprzyrodzonymi (Simonides 2007: 99).

Jak utrzymują antropolodzy *máj* (gaik, gaj) znany był w kulturze antycznej u Rzymian i Etrusków. Przed domami i zabudowaniami gospodarskimi w nocy z 30 kwietnia na 1 maja ustawiano drzewka, które pełniły funkcję apotropaionu – miały zabezpieczać je i ich mieszkańców przed złymi duchami oraz chorobami (Feglová, Ondrejka, Elscheková 1995: 326). W świetle tradycyjnych wierzeń noc ta nabierała mocy sacrum, uchodziła za czas aktywności duchów i czarownic (Pośpiech 1987: 224). W mitologii starogermańskiej noc Walpurgii uznawano za magiczną, podczas niej odbywały się sabaty czarownic, zloty duchów, piekielne gody. W czasach przedchrześcijańskich była hołdem składanym wiośnie, w ten sposób świętowano nadejście lata, a wraz z nim czas zbiorów i obfitości (Fritz 1865: 202). W średniowiecznej Europie słupy majowe

---

³ W Mionowie *stawianie maibaumu* odbywa się po ostatnim nabożeństwie majowym (MWR 2017: 17).

wznoszono przed kościołami, ratuszami jako symbol poważania i życzliwości. Od XV w. *maje* miały znaczenie matrymonialne – ustawiano je przed domami dziewcząt, a od połowy XVI w. stanowiły one wręcz obietnicę małżeństwa. W kolejnych wiekach wykryształizowały się powszechnie obowiązujące formy (z lokalnymi odmianami) tego zwyczaju, np. młodzieniec przygotowywał *maj* dziewczynie, wobec której miał poważne zamiary, *maj* mógł być też stawiany grupowo przez kawalerów w danej miejscowości przed domostwami pełnoletnich dziewcząt. *Maj* panny mającej swego oblubieńca, odróżniał się od innych (np. ozdobami, bielonym pniem, większym rozmiarem) (Feglová, Ondrejka, Elscheková 1995: 326).

Słup majowy, *maik* (*majka*, *gaik*) był przedmiotem magicznym, wyobrażał wiosnę, odnowienie sił witalnych, symbolizował płodność. Badacze podkreślają, że miał bogate znaczenie matrymonialne, dlatego młodzieńcy, zalecając się do panien, ustawiali go w tajemnicy przed ich domami w nocy z 30 kwietnia na 1 maja lub w nocy z niedzieli na poniedziałek Zielonych Świątek. Najczęściej drzewka majowe strojono, zawiązując pęk świeżych gałązek na wysokiej żerdzi lub osadzano na pniu choinki ociosanym z kory i gałązek. Czasami dekorowano je słodyczami, kolorowymi, papierowymi wstążkami (Simonides 2007: 99). Pannom niegospodarnym, nielubianym oraz tym, którym nie wróżono rychłego zamążpójścia podrzucano *dziada* – kukłę ze słomy lub grochowin, będącą powodem do drwin z dziewczyny (Ogrodowska 2000: 274).

Zwyczaj *stawiania majów* był kultywowany głównie na Śląsku, w Wielkopolsce, Małopolsce (Brencz 2006: 161; Simonides 2007: 99), Beskidzie Śląskim, Beskidzie Żywieckim, na Orawie i częściowo na Spiszu (Ogrodowska 2000: 274; Janicka-Krzywdą 2011: 295–296), na Podhalu (Kwaśniewicz 1996: 103–104; Kwaśniewicz 1998: 90).

Śląskie moje, maje, maiki, moiczki, mojki i gaiki

Na Śląsku *stawiano* pannom na wydaniu *moje, maje, maiki, moiczki, mojki* (Pośpiech 1987: 220) lub *gaiki*, czyli drzewa iglaste (świerk lub jodłę), ozdobione kolorowymi wstążkami z bibuły, świecidełkami lub wydmuszkami, umieszczone na wysokiej żerdzi. Jak odnotował w połowie XIX w. Jan Mikołaj Fritz, w „nocy 1 maja (gdzie indziej i w nocy przed Zielonymi Świątkami) parobcy przed mieszkaniami swych bogdanek ustawiają jeden lub więcej masztów, na wierzchu pękiem kwiatów ozdobionych, stosownie do liczby czcicieli; stare panny zaś obdarzają zeschniętym kijem, w zwiędłe kwiaty ubranym” (Fritz 1865: 202). Na Górnym Śląsku ze zróżnicowanym zdobieniem *moika* związane były wróżby odnoszące się do panien, przed których domami je stawiano (Pośpiech 1987: 222; Simonides 1991: 299). Jak zauważa Jerzy Pośpiech:

Jeżeli *moiczek* został skradziony i przeniesiony na inne podwórze, wróżyło to nieszczęście lub niepowodzenie. Podobnie złą wróżbą było podziurawienie żerdzi. Zapowiadało to dziewczynie nieślubne dziecko. Również w Cieszyńskim pannom niezbyt obyczajnym

lub nielubianym, na znak pogardy zawieszano na żerdziach lub drzewie zamiast bukietu, wstążeczek czy piór tzw. dziada, czyli kukłę ubraną w stare zniszczone *galoty* i *kabot* (Pośpiech 1987: 222).

Na Śląsku Cieszyńskim kukła z „wyciągniętym na wierzch przyrodzeniem”, postawiona przed domem, była powodem do wstydu dla dziewczyny i jej rodziny. Nagie żerdzie przeznaczano starym pannom lub dziewczynom, które odrzuciły zalotników. W latach 80. XX w. *stawianie majów* w tym regionie należało do rzadkich praktyk (Kwaśniewicz 1984: 185). Badacze zarejestrowali, że na Śląsku Opolskim, oprócz przygotowywania *maików*, istniał zwyczaj o funkcji ludycznej, polegający na umieszczeniu na początku maja w centrum miasteczka (np. w Prószkowie) wielkiego świerka, ozdobionego kolorowymi wstążkami, przy którym wieczorem odbywała się zabawa (Simonides 2007: 99). W subregionie pszczyńskim do okresu międzywojennego oprócz *moja* zawieszano na drzewie lub domu *dziada* pannom, które nie były lubiane w danej wsi lub niemoralnie prowadziły się: „*Dziod* to była kukła ubrana w męski strój, wypchana słomą albo sianem, w kapeluszu, często z butelkami po wódce w kieszeniach. Zawieszano na drzewie albo na domu tak wysoko, żeby nie można było go ściągnąć” (Szymula 2011: 40). Natomiast przed domem starego kawalera na drzewie wieszano *dziadówkę*, czyli kukłę, przypominającą starą kobietę. Po II wojnie światowej zwyczaj ten zanikł, a obecnie *stawianie moja* i *dziada* pielęgnują zespoły folklorystyczne (Lipok-Bierwiazczonek 2007: 127).

Na Górnym Śląsku w drugiej połowie XIX stulecia zwyczaj *stawiania majów* uznawany był przez badaczy za powszechny; na początku XX w. zaczął zanikać. Jak wynika z materiałów źródłowych, kultywowany był on w niektórych wsiach jeszcze po II wojnie światowej. Warto odnotować, że do zaniku tej formy wiosennego świętowania na Górnym Śląsku przyczyniły się zakazy wyrębu drzew i ustawiania słupów majowych wydawane przez władze pruskie (Pośpiech 1987: 222). W latach 80. XX stulecia zwyczaj ten występował na Opolszczyźnie w formie reliktovej (Pośpiech 1987: 222). Jego reaktywacja w zmienionej postaci nastąpiła w latach 90. XX w., wraz z odrodzeniem się ruchu mniejszości niemieckiej w tym regionie, miejskie DFK przejęły inicjatywę organizowania tej formy świętowania.

Jak *moik* stał się *maibaumem*? Inicjatywa stawiania drzewka majowego promowana przez mniejszość niemiecką na Śląsku Opolskim

W świetle wypowiedzi informatorów „tradycja ta została ożywiona” w Walcach (gm. Walce) w 2004 r., „po sześćdziesięciu latach przerwy”, z inicjatywy miejscowego koła ZSKW. Jak utrzymuje przewodnicząca organizacji – Maria Żmija-Głombik, podstawą do odtworzenia praktyki związanej ze *stawianiem moika*, zwanego tu *maibaumem*, były opowieści wspomnieniowe jej mamy:

Z opowiadań mamy wiem, że taki *maibaum* stawiano na placu zamkowym w Walcach do II wojny światowej. Potem zmieniły się realia i nikt tego nie robił. Po latach pomyślałam: „Czemu do tego nie powrócić?” (kobieta, 69 lat, Walce, zapis 2019 r.).

Informatorzy, pytani o genezę i pierwotne funkcje *stawiania maibaumu*, eksponowali ludyczne znaczenie zwyczaj. Wyjaśniali:

Było to święto radości, cieszone się, że wszystko budzi się do życia, wszystko rozkwita i wierzone, że to majowe drzewko przyniesie wszystkim szczęście i radość oraz powodzenie w interesach (kobieta, 75 lat, Walce, zapis 2021 r.).

Stary zwyczaj *stawiania maików*, to się właściwie *maibaum* nazywało. Jego stawiali miejscowi rzemieślnicy, którzy reprezentowali różne zawody: kowale, ry-marze, bednarze, kołodzieje, krawcy, stolarze, piekarze, masarze, murarze. Każdy wieszał na nim swoją wizytówkę, jakąś rzecz związaną ze swoim zawodem, np. kowal – podkowę, krawiec – nożyczki itd. To była wizytówka wsi; znak, że ludzie tu są przyjaźni i można skorzystać z ich pomocy w potrzebie, zaznaczenie swojego miejsca na ziemi, znak wdzięczności dla przodków, że mamy dzięki nim to miejsce, to była radość z posiadania małej ojczyzny. Już dzisiaj się tego nie robi, bo tych rzemieślników nie ma. Też ludzie wtedy starym kawalerom robili kawały, zawieszali na drzewku kartki z ogłoszeniami matrymonialnymi, że taki a taki poszukuje żony (kobieta, 69 lat, Walce, zapis 2019 r.).

Funkcja matrymonialna zyskała tu inny wymiar, została skojarzona z kukłą *dziada*, stanowiącą formę przygany i kpin ze starych kawalerów.

Rozmówcy opisywali zapamiętany przebieg zbiorowego świętowania związanego z *maibaumem*, eksponując jego integracyjną rolę w społeczności wiejskiej:

Wszyscy mieszkańcy wsi schodzili się na plac przed waleckim zamkiem i tam przy dźwiękach orkiestry *stawiano maibaum*. Na drzewcu, czyli maszcie, zawieszali rzemieślnicy swoje akcesoria. Grała muzyka, śpiewano pieśni, tańczono. Były pokazy strażackie, zawody strzeleckie, jazdy konnej i zabawy dla dzieci. Bawiono się do późnych godzin (kobieta, 71 lat, Walce, zapis 2019 r.);

Stawianiu drzewka majowego towarzyszyły wszystkie organizacje, które były we wsi. Były to organizacje męskie: [ochotnicza] straż pożarna, *Schützenverein* [klub strzelecki], organizacje kobiece, młodzieżowe i dziecięce, rolników oraz rzemieślników (kobieta, 69 lat, Walce, zapis 2019 r.).

Jak utrzymują informatorzy, obecnie świętowanie skoncentrowane jest wokół *maibaumu*, czyli zielonego wieńca uplecionego z gałązek drzew iglastych, ozdobionego kolorowymi wstążkami z materiału, bibuły, który ustawiany jest w centrum wsi:

Przygotowałyśmy duże koło, oplotłyśmy konstrukcję zielonymi gałązkami, owiązałyśmy kolorowymi wstążkami, żeby ludzie mieli z tego radość. Ważne, żeby wstążki były długie i fajnie rozwiewał je wiatr. W tej chwili nie wiesz się wizytówek rzemieślników. Trudno było ludzi do tego namówić (kobieta, 69 lat, Walce, zapis 2019 r.).

Warto dodać, że w niektórych miejscowościach Śląska Opolskiego do dekoracji wieńca wybierane są ozdoby w kolorach niebieskim i żółtym, gdyż symbolizują one barwy tego regionu (Ogiolda 2013). Wieniec przymocowywany jest do pozbawionego gałązek, okorowanego i pomalowanego lub udekorowanego pnia brzozy albo świerka. Na szczycie tego masztu zamieszczane jest na żerdzi zielone drzewko. Obecnie czytelną stała się więc dominacja dwóch funkcji: estetycznej i ludycznej, typowych dla kultury popularnej.

Współcześnie *stawianiu maibaumu* towarzyszy ceremonialne świętowanie. Widowisko w Walcach rozpoczyna się po nabożeństwie majowym. Wtedy mieszkańcy wsi, niosąc wieniec majowy w asyście orkiestry dętej, biorą udział w uroczystym pochodzie ze świątyni na plac przed Gminnym Ośrodkiem Kultury lub na plac spotkań „przy Kałłubku” (przed remizą Ochotniczej Straży Pożarnej).

Początek świętowania następuje po wspólnym ustawieniu drzewka przez mężczyzn lub strażaków z lokalnej drużyny strażackiej przy pomocy lin w centralnym punkcie miejscowości. Następnie drzewko majowe osadzone jest na konstrukcji i stabilizowane. Aby usprawnić jego podnoszenie, jak przyznała jedna z informaterek, mężczyźni używają specjalnego narzędzia, rodzaju kołowrotka. *Maibaum* zdobi miejscowość przez miesiąc, zostaje zdemontowany pod koniec maja. Wieniec z uschniętych gałązek wyrzuca się, a jego metalową konstrukcję przechowuje się do następnego roku.

Podczas uroczystego spotkania mieszkańców wsi, nazywanego „piknikiem rodzinnym”, odbywają się występy miejscowych zespołów ludowych, np. zespołu *Heimatmelodie*, zespołu folklorystycznego Walczanki oraz uczniów Publicznej Szkoły Podstawowej w Walcach. W ramach pikniku przygotowywany jest poczęstunek przez kobiety z miejscowego koła ZSKW.

Sponsorami lokalnego świętowania w formie festynu są miejscowi przedsiębiorcy, TSKN na Śląsku Opolskim oraz Gminny Ośrodek Kultury w Walcach. Przyczyn popularności majowego święta można upatrywać we wsparciu finansowym, m.in. ze strony organizacji mniejszości niemieckiej, co pozwala spojrzeć na tę inicjatywę z jeszcze innej perspektywy – jako cykliczny „event”, zaspokajający potrzeby określonej grupy, którego rozwijanie umożliwiają pozyskiwane fundusze. Można postrzegać je zatem w kategoriach tradycji „dofinansowanej” lub „sponsorowanej”⁴.

---

4 Pojęć „tradycja dofinansowana”, „góralskość odgrywana i sponsorowana” używa Grzegorz Studnicki w kontekście strategii stymulowanych pozyskiwaniem funduszy w wyniku udziału pewnych grup w projektach, grantach, a odwołujących się do przeszłości Śląska Cieszyńskiego (Studnicki 2015: 197–208).

Obecnie zbiorowe przygotowywanie i *stawianie maibaumu*, a nie indywidualne, jak tradycyjnego *moja* kiedyś⁵, stało się kolejną okazją do integracji mieszkańców konkretnej wsi. Zmieniły się więc funkcje majowego świętowania. Czasami przybiera ono formę rywalizacji w obrębie wsi⁶ lub między sąsiadującymi miejscowościami o to, kto przygotowuje bardziej okazałe drzewko. *Moja* mogą ściąć lub ukraść mężczyźni z okolicznych wsi, dlatego po ustawieniu „pilnuje się go do 6.00 następnego dnia, bo tylko do tego czasu, zgodnie z tradycją, można podjąć próby obalenia słupa. Zdarza się jednak, że *moj* zostaje ścięty po tym czasie. Zdobywczy czubek zawiesza się wówczas obok swego drzewa, co przez miejscową grupę, która go nie upilnowała, odbierane jest ze wstydem” (Garstka, Lysko 2018: 198). Ta nowa praktyka, rozwijana w niektórych śląskich wsiach, stanowi kalkę tradycji podpatrzonej w Niemczech, gdzie wykradanie drzewka majowego (*Maibaumstehlen*) należy do ulubionych praktyk młodych mężczyzn z sąsiadujących gmin (<https://www.bawaria.travel/wszystko-o-drzewku-majowym-maibaum-tradycja-bawaria>). „Zgodnie ze zwyczajem drzewo, ścięte kilka tygodni przed ustawieniem, może zostać wykradzione. Mimo że mieszkańcy gminy go strzegą, często bywa wykradane. Konieczne są wówczas negocjacje w sprawie jego zwrotu. Zostaje oddane w zamian za obfite ilości piwa, wypijane wspólnie przez mężczyzn podczas przekazywania drzewa” (<https://www.bawaria.travel/wszystko-o-drzewku-majowym-maibaum-tradycja-bawaria>).

Obecnie wraz ze zmianą funkcji i formy tego tradycyjnego świętowania drzewko majowe, jako rekwizyt obrzędowy, straciło pierwotne znaczenie. Przeszło być dla ludności rodzimej Śląska Opolskiego czytelnym znakiem zabiegów magicznych. Stało się li tylko konstrukcją służącą do celów artystyczno-dekoracyjnych, która upiększa miejscowość. Rozwinęło się również bezpośrednio z nią związane ludyczne świętowanie zbiorowe, którego pretekstem jest ustawienie zielonego drzewka w centrum wsi, a uroczyste spotkanie z tej okazji przybiera formę zabawy i eksponowania tożsamości mniejszości niemieckiej. Warto podkreślić, że uczestnicy tego majowego święta posługują się jedynie niemiecką nazwą zwyczaju, nie wspominają o jego prastarej genezie, a w zapowiedziach wydarzenia zamieszczanych na stronach internetowych możemy przeczytać deklarację organizatorów następującej treści: „Pielęgnując tradycję swych przodków, w Walcach (...) stawiany jest *Maibaum*” (www.cojestgrane24.wyborcza.pl/cjg24/Walce/1,45,566274,MAIBAUM.html).

Na podstawie analizy zgromadzonych materiałów można uznać, że scenariusz obchodów tej nowej formy świętowania uformowany został na badanym obszarze

5 Jerzy Pośpiech podkreśla, że zwyczaj „pełnił funkcję załotów; w mniejszym stopniu przyczynił się do zacieśniania więzów lokalnych” (Pośpiech 1987: 220).

6 TSKN w gminie Walce na portalu społecznościowym zachęcało w 2020 r. do udziału „w wyzwaniu”, które polega na udekorowaniu drzewka majowego w swoim ogrodzie, wykonaniu jego zdjęcia, przesłaniu go organizatorom konkursu i nominowaniu dwóch osób do wykonania tego samego zadania. Zob. www.facebook.com/story.php?story_fbid=257231008994556&id=104099124307746.

„na wzór” niemiecki, do którego nieodłącznych elementów należy uroczyste spotkanie mieszkańców wsi, przybierające formę ludycznego festynu, uświetnionego występami orkiestry dętej lub zespołów folklorystycznych oraz konkursy zręcznościowe – wspinania się na drzewko⁷. Trzeba zgodzić się z krytyczną oceną badaczy, dotyczącą przejmowania na grunt śląski gotowych scenariuszy tradycyjnych zwyczajów niemieckich lub wybranych elementów widowiskowych form świętowania, gdyż dowodzą one „rozmywania i sptyłania własnego dziedzictwa Ślązaków na rzecz Niemców i innego typu kultury – kultury popularnej” (Smolińska 2020: 281). Od kilku lat formuła święta w Walcach ewoluuje, spotkanie odbywa się obecnie pod patronatem Gminnego Ośrodka Kultury w Walcach, przy współpracy z miejscowym kołem ZSKW. Łączone jest z obchodami Dnia Rzemiosła, gdyż jak zauważają informatorzy: „pierwszego maja przypada święto Józefa robotnika – patrona rzemieślników”. Zwyczaj ten, tracąc współcześnie czytelność pierwotnej symboliki i funkcji, został odtworzony poprzez nadanie mu nowych, atrakcyjnych dla odbiorcy popkultury znaczeń.

W świetle materiałów źródłowych *maibaum* nie zawsze jest inicjatywą, która łączy członków społeczności lokalnych na Śląsku Opolskim, może także powodować antagonizmy między rodzimymi mieszkańcami a ludnością napływową, przybyłą tu po II wojnie światowej. W Kadłubie (gm. Strzelce Opolskie) w 2008 r. podczas obchodów tego święta na czubku majowego drzewka zawieszono niemiecką flagę narodową. Było to uzasadniane przez członków mniejszości niemieckiej, ustawiających *maibaum*, następująco: „organizatorem było nasze koło DFK. Chcieliśmy w ten sposób zaznaczyć, że tradycja odżyła z naszej inicjatywy”, „Flaga niemiecka była, bo przecież dwa narody tu mieszkają” (Dimitrow 2008). Nie wszyscy zgadzali się z taką interpretacją. Drzewko następnej nocy zostało ścięte, a flaga skradziona. Natomiast w scenariuszu obchodów tego święta w Walcach odnotowano: „Na miejscu młodzież przebrana w ludowe stroje śląskie przypominała historię stawiania *maików*. Można było usłyszeć, że ta wiosenna tradycja pochodzi z Niemiec i nawiązywała niegdyś do zalotów” (RED 2018).

7 W Bawarii stawianie drzewka majowego (*Maibaumaufstellen*) odbywa się 1 maja na centralnych placach miasteczek i wsi, gdzie ustawiane jest przystrojone drzewko, na którego pniu zawieszane są drewniane tabliczki. Mieszkańcy sąsiadujących miejscowości rywalizują o to, kto postawi najwyższe i najpiękniejsze drzewo. W Niemczech „w każdym regionie drzewko majowe wygląda inaczej. W niektórych miejscowościach jest ono pokryte korą, w innych (...) pomalowane na biało-niebiesko, przyozdobione kolorowymi tasiemkami, rzeźbionymi figurkami i wieńcem. (...) Zgodnie z tradycją drzewo ustawione zostaje „na komendę” za pomocą grubych, długich drągów, tzw. „Schwaibel”, połączonych w tzw. „Schere” (nożyce). (...) Stawianiu drzewka majowego towarzyszy festyn majowy. Do wspólnego świętowania zaprasza muzyka orkiestry dętej (...). Goście i mieszkańcy mogą kibicować stawiającym drzewko majowe. Zabawę (...) gwarantują tradycyjne tańce połączone z przeplataniem wstęg i tańce ludowe wokół drzewka majowego, czy też wybór królowej maja” (<https://www.bawaria.travel/wszystko-o-drzewku-majowym-maibaum-tradycja-bawaria>).

Jak wynika z przeprowadzonych badań, organizatorom majowego świętowania brakuje wiedzy na temat jego proveniencji. Liderka koła ZSKW przyznała: „Nie wiem, czy to był zwyczaj przywieziony z Niemiec – jak byłam w Bawarii, to widziałam tam takie drzewko”. Widoczne są wpływy osobistych kontaktów członkiń ZSKW z krewnymi w Niemczech, także z kobietami z partnerskiej organizacji (Deutscher Landfrauenverband) na przenoszenie na Górną Śląsk różnego rodzaju tradycji. Czytelna jest ponadto banalizacja pierwotnych funkcji (obrzędowej i matrymonialnej), które zamieniono nie tylko na ludyczną, ale i polityczną, ponieważ *maj* jako *maibaum* zawłaszczony został na Śląsku Opolskim przez Niemców.

Zakończenie

Wybiórcze połączenie elementów tradycji niemieckiej związanej z *maibaumem*, na użytek miejscowych kół DFK, oraz śląskiej – *stawiania moików*, ich dość swobodna interpretacja spowodowały, że uczestnicy i organizatorzy wydarzenia nie wiedzą, że obserwują osobliwy i hybrydyczny rekwizyt oraz biorą udział w synkretycznym widowisku. Można oceniać, że „uwspółcześnione” realizacje śląskich i niemieckich zwyczajów przekazywane młodszemu pokoleniu jedynie powierzchownie czerpią z dziedzictwa kulturowego tych grup. Są one obecnie rozmaitymi modyfikacjami, wynikającymi z określonego stosunku badanego środowiska do przeszłości, uowocześnionymi inwariantami tradycji (Smykowski 2016: 232), złożonymi z wybranych „okruców przeszłości”. Można je uznać za efekt kulturowego recyklingu (Czerwińska 2018: 50–52). *Stawianie maibaumu*, przybierając formę performansu, improwizacji, stało się więc „świętecznym spektaklem”, którego „obowiązkowymi” elementami są dekoracyjna sceneria oraz oprawa muzyczna. Czytelna jest tu rozbudowana oprawa świętowania, ceremonialny charakter uroczystego przedsięwzięcia. Co warte odnotowania, inicjatywa ta została spontanicznie zaakceptowana przez odbiorców i włączona do „dorocznego kalendarza regionalnych i lokalnych imprez”, stanowiąc odpowiedź społeczności wiejskich na brak innych cyklicznych wydarzeń o charakterze kulturotwórczym.

Intensywna eksploracja dziedzictwa kulturowego ludności rodzimej na Śląsku Opolskim przez członkinię ZSKW doprowadziła do realizacji inicjatywy, w której społecznie wyselekcjonowane elementy tradycji stanowią podstawę do współczesnych działań kulturotwórczych. Liderki organizacji, dokonując emocjonalnych „zwrotów ku przeszłości”, uobecniają współcześnie – ze zróżnicowanymi efektami – to, co dawne i minione. Praktyka ta służy nie tylko integrowaniu społeczności lokalnych, ale przede wszystkim demonstrowaniu i rozwijaniu autoidentyfikacji, zaś jej inicjatorów – liderów mniejszości niemieckiej można postrzegać jako kreatorów atrakcyjnych dla odbiorców wydarzeń, służących wewnętrznej konsolidacji tejże mniejszości i wyeksponowaniu jej znaczenia w miejscowej kulturze.

Bibliografia

- Brandt, M. (2017). Związek Śląskich Kobiet Wiejskich (*Verein Schlesischer Landfrauen*) – geneza i wartości ideowe organizacji. W: L. Przymuszała, D. Światała-Trybek (red.), *Kulturowo-językowy obraz Śląska* (s. 145–159). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Brandt, M. (2018a). Próba rewitalizacji stroju opolskiego (przykład Związku Śląskich Kobiet Wiejskich/*Verein Schlesischer Landfrauen*). W: A.W. Brzezińska, A. Paprot-Wielopolska, M. Tymochowicz (red.), *Współczesna problematyka badań nad strojami ludowymi. Atlas polskich strojów ludowych* (s. 41–53). Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- Brandt, M. (2018b). Trudna identyfikacja kulturowa: podwójny model wzorotwórczy w „stroju” górnośląskim. W: A.W. Brzezińska, S. Kucharska (red.), *Twórcy/wytwórcy/przetwórcy. Wokół problematyki wzornictwa regionalnego* (s. 189–209). Kalisz: Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej w Kaliszu.
- Brencz, A. (2006). *Wielkopolski rok obrzędowy. Tradycja i zmiana*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Czerwińska, K. (2018). *Przepakować dziedzictwo. Przeszłość jako projekcja rzeczywistości – przypadki Śląskie*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Dimitrow, R. (2008). Drzewko Majowe dzieli wieś Kadłub. *Nowa Trybuna Opolska* (z 08.05). Pozyskano z: <https://nto.pl/drzewko-majowe-dzieli-wies-kadlub/ar/4087331>.
- Feglová, V., Ondrejka, K., Elscheková, A. (1995). Máj (hasło). In: J. Botík, P. Slavkovský (eds. col.), *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Vol. 1 (p. 326–327). Bratislava: Veda.
- Fritz, J.M. (1865). Zwyczaje i obyczaje ludu w Szląsku pruskim. *Tygodnik Ilustrowany*, 320, 202.
- Garstka, R., Lysko, A. (2018). *Czas niezwykły. Obrzędowość doroczna na Górnym Śląsku*. Katowice: Regionalny Instytut Kultury w Katowicach.
- Gudaszewski, G. (2015). *Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Hobsbawm, E. (2008). Wprowadzenie. Wynajdywanie tradycji. W: E. Hobsbawm, T. Ranger (red.), *Tradycja wynaleziona* (przeł. M. Godyń, F. Godyń). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Janicka-Krzywda, U. (2011). Obrzędy doroczne. W: U. Janicka-Krzywda (red.), *Kultura ludowa Górali Orawskich*. Kraków: „Wierchy” – Oficyna Wydawnicza.
- Jasiński, B. (2019). *Annogórskie obrzędy i tradycje wczoraj a dziś*. Pozyskano z: <https://annaland.pl/download/attachment/4274/raport-annogorskie-obrzedy-i-zwyczaje-wczoraj-a-dzis.pdf>.
- Kamocki, J. (1986). *Od andrzejek do dożynek*. Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza.
- Kwaśniewicz, K. (1984). Zwyczaje i obrzędy doroczne. *Etnografia Polska*, 28, 157–200.
- Kwaśniewicz, K. (1996). *Zwyczaje doroczne górali podhalańskich. Wczoraj i dziś*. Nowy Sącz: Sądecka Oficyna Wydawnicza Wojewódzkiego Ośrodka Kultury w Nowym Sączu.
- Kwaśniewicz, K. (1998). *Zwyczaje doroczne polskich górali karpaccich*. Bielsko-Biała: Wojewódzki Ośrodek Kultury w Bielsku-Białej.
- Lipok-Bierwiazzonek, M. (2007). Codzienność i świętowanie – w rodzinie i w społeczności lokalnej. W: M. Lipok-Bierwiazzonek (red.), *Śląskie Prace Etnograficzne*. T. 3. *Ziemia Pszczyńska* (s. 104–132). Katowice: Muzeum Śląskie.
- Mielicka, H. (2006). *Antropologia świąt i świętowania*. Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
- MWR (2017). Kobiety z Mionowa są aktywne. *Życie Głogówka*, 4, 17.

- Niewiadomski, D. (1995). Sacrum chrześcijańskie w inicjalnych rytach orki i siewu. W: J. Bartmiński, M. Jasińska-Wojtkowska. *Folklor – sacrum – religia*. T. 2 (s. 82–91). Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej.
- Ogiolda, K. (2013). „Maibaum” łączy ludzi. *Nowa Trybuna Opolska* (z 17.05). Pozyskano z: <https://nto.pl/maibaum-laczy-ludzi/ar/4560559>.
- Ogrodowska, B. (2000). *Zwyczaje, obrzędy i tradycje w Polsce. Mały słownik*. Warszawa: Verbinum.
- Pośpiech, J. (1987). *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku*. Opole: Instytut Śląski w Opolu.
- Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002* (2003). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- RED (2018). Majowe drzewko już cieszy oko kolorami. *Tygodnik Krapkowicki* (z 04.05) Pozyskano z: <https://eprasa.pl/news/tygodnik-krapkowicki/2018-05-04> [strona archiwalna, dostęp on-line 06.03.2021].
- Simonides, D. (1991). Doroczne zwyczaje i obrzędy, ich antropologiczna funkcja. W: D. Simonides, P. Kowalski (red.), *Kultura ludowa śląskiej ludności rodzimej* (s. 261–302). Wrocław–Warszawa: Uniwersytet Wrocławski.
- Simonides, D. (2007). *Mądrość ludowa. Dziedzictwo kulturowe Śląska Opolskiego*. Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- Smolińska, T. (2004). Rodzimość śląskiego folkloru – oswojone źródła niemieckie. W: D. Czubała, G. Grzybek (red.), *Regionalizm – Folklor – Wychowanie. Oświata i kultura na Podbeskidziu*. T. 1 (s. 67–85). Bielsko-Biała: Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej.
- Smolińska, T. (2011). „Nowe” tradycje w obrzędowości dorocznej na Górnym Śląsku. W: J. Adamowski, M. Wójcicka (red.), *Tradycja w kontekstach kulturowych*. T. 4 (s. 189–202). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Smolińska, T. (2020). Současná kulturní tradice Němcůve Slezsku: vstříc folklorismu. *Národopisná revue*, 4, 275–284.
- Smykowski, M. (2016). Niematerialne, ale czy dziedzictwo? Tradycje wynalezione w Połajewie (powiat czarnkowsko-trzcianecki) i ich popularyzacja na gruncie społeczności lokalnej. *Łódzkie Studia Etnograficzne*, 55, 218–237. DOI:10.12775/lse.2016.55.11.
- Studnicki, G. (2015). *Śląsk Cieszyński: obrazy przeszłości a tożsamość miejsc i ludzi*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Szymula, A. (2011). *Rok obrzędowy na Ziemi Pszczyńskiej*. Tychy: Muzeum Miejskie w Tychach.

Źródła internetowe

- www.bawaria.travel/wszystko-o-drzewku-majowym-maibaum-tradycja-bawaria [strona archiwalna, dostęp on-line 06.03.2021].
- www.cojestgrane24.wyborcza.pl/cjg24/Walce/1,45,566274,MAIBAUM.html [strona archiwalna, dostęp on-line 06.03.2021].
- www.facebook.com/story.php?story_fbid=257231008994556&id=104099124307746.
- <http://skgd.pl/dzialalnosc-kulturalno-oswiatowa/dzialalnosc-oswiatowa-tskn/>.
- <http://skgd.pl/o-nas/o-organizacji/struktura/>.

Streszczenie

Od połowy lat 90. XX w. na Śląsku Opolskim zauważalna jest aktywizacja stowarzyszeń mniejszości niemieckiej na niwie społeczno-kulturalnej, m.in. poprzez organizację wielu form świętowania rodzinnego, dorocznego, lokalnego i regionalnego. Autorka zainteresowała się zwyczajową uroczystością, zwaną *stawianiem maibaumu*, czyli drzewka majowego, praktykowaną przez członkinie Związku Śląskich Kobiet Wiejskich na wzór wiosennego święta znanego w Niemczech. Omówiła pierwotne znaczenie praktyki *stawiania majów* (wysokich drzew i słupów przybranych zielenią) w Europie i w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem Górnego Śląska, wskazując, iż ta forma majowego świętowania (pierwotnie także matrymonialnego) została zarzucona po II wojnie światowej, a jej reaktywacja w zmienionej formie ludycznej nastąpiła w latach 90. XX w. Na podstawie przeprowadzonych badań terenowych oceniła, że obecnie *maibaum* stanowi hybrydyczny rekwizyt, a świętowanie związane z jego ustawianiem w centrum miejscowości tworzy scenę widowiska, wybiórczo łączącego elementy niemieckiego i śląskiego dziedzictwa kulturowego.

Słowa kluczowe: mniejszość niemiecka, Śląsk Opolski, majowe świętowanie, *stawianie maibaumu*, Związek Śląskich Kobiet Wiejskich, dziedzictwo kulturowe

Summary

From the mid-1990s, the Opole Silesia region has witnessed a mobilization of the German minority organisations in the field of socio-cultural activities by, among others, organizing various forms of family, local and regional celebrations. The author came to be interested in a customary ceremony known as "putting up a maibaum", that is, the May tree, practised today mainly by members of the Silesian Rural Women Association in the examined area and modelled on a spring festival known in Germany. She also discussed the original meaning of the spring practice of putting tall trees or maypoles decorated with greenery in Europe and Poland, with particular emphasis on Upper Silesia. She pointed out that this form of a spring celebration (and originally also a matrimonial one) ceased to be practised after the World War II and its reactivation – in the changed and more ludic form – occurred in the 1990s. Following the field research she had conducted, the author of the paper concluded that nowadays the maibaum is a hybrid prop, whereas the celebration is associated with its putting up in the city centre that forms the scenery for a performance which is nothing more than a selective combination of elements of the German and Silesian cultural heritage.

Keywords: German minority, Opole Silesia, May celebration, *putting up a maibaum*, Association of Silesian Rural Women, cultural heritage

Translated by Author